

درس خارج اصول استاد حاج سید مجتبی نورمفیدی

موضوع کلی: امارات و ظنون
موضوع جزئی: مجعول در باب امارات - مقام اثبات - بررسی دلیل احتمال چهارم - دلیل احتمال مصادف با: ۲۲ رجب ۱۴۴۵
پنجم (نظر برگزیده)
سال پانزدهم
تاریخ: ۱۴ بهمن ۱۴۰۲
جلسه: ۷۶

«الحمد لله رب العالمین و صلی الله علی محمد وآله الطاهیرین و اللعن علی اعدائهم اجمعین»

خلاصه جلسه گذشته

تقریباً آخرین بحثی که از مباحث مقدماتی امارات و ظنون مانده است (و امروز آن را طرح می‌کنیم و بعد وارد بحث از خود امارات می‌شویم که اولین آنها ظواهر است) این است که مجعول در باب امارات چیست؟ ما هم در مقام ثبوت و هم در مقام اثبات این را مورد بررسی قرار دادیم.

به حسب مقام اثبات ادله‌ای که برای مجعول در باب امارات ذکر شده بود (طبق بیان محقق خراسانی، طبق نظر محقق نایینی و همچنین آنچه محقق اصفهانی گفتند) مورد خدشه قرار گرفت.

احتمال چهارم که در جلسه گذشته ادله آن بیان شد همان نظری است که شیخ انصاری آن را برگزیده. ایشان فرمود: شارع در باب امارات جعل مودی می‌کند، یعنی آنچه در باب امارات جعل شده، خود مودی است و توضیح دادیم که منظور از جعل مودی چیست؟ دلیلی که برای این احتمال بیان شده بود این بود که چون بین علماء این مطلب قطعی و مسلم است که اگر اماره‌ای بر حکمی از احکام قائم شد، این دو نتیجه و اثر و فایده دارد:

۱. می‌توان آن حکم را به خداوند نسبت داد. یعنی اماره تصحیح می‌کند انتساب مودای خودش را و به خداوند. می‌توانیم بگوییم هذا ما قاله الشارع.

۲. قیام اماره تصحیح می‌کند اتیان به مودای اماره را به داعی امر خداوند.

مثلاً اگر خبر زراره قائم شد که نماز جمعه واجب است، این در واقع تصحیح می‌کند که ما وجوب نماز جمعه را به خدا نسبت دهیم، و تصحیح می‌کند عمل ما را که اگر خواستیم نماز جمعه بخوانیم آن را به قصد امر الهی انجام دهیم، یعنی بگوییم چون شارع امر کرده است من این را انجام می‌دهم.

اینکه شیخ انصاری فرمود شارع با اعتبار اماره جعل مودی می‌کند با این دو خاصیتی که علماء برای قیام اماره ذکر کرده‌اند سازگار است. اما طبق نظر محقق خراسانی و محقق نایینی و محقق اصفهانی اماره هیچ یک این دو اثر و فایده و خصوصیت را ندارد. دلیل آن را مفصل توضیح دادیم. لذا نتیجه گرفتند که تنها طریقی که می‌تواند این مطلب را تحقق ببخشد و آنچه را که علماء گفته‌اند محقق سازد همین است که شیخ انصاری فرموده یعنی بگوییم مجعول در باب امارات مودی است. یعنی شارع جعل مودی می‌کند.

این محصل دلیلی بود که ذکر کردیم برای تقویت احتمال چهارم یعنی نظر شیخ انصاری.

بررسی دلیل احتمال چهارم

به نظر می‌رسد این دلیل محل اشکال است. اینکه بعضی از بزرگان گفته‌اند این مورد اتفاق است که معنای قیام اماره این است که بتوان مودای آن را به خداوند نسبت داد و آن را به داعی امر الهی اتیان کرد حرف درستی است. ایشان گفت این از مسلمات قطعیه بین العلماء جمیعا است که این دو اثر و دو خاصیت برای اماره و قیام اماره وجود دارد. این را ما قبول داریم. مشکل در آن بخش از سخن ایشان نیست.

همچنین اینکه گفته شد با نظر محقق خراسانی و نظر محقق نایینی و نظر محقق اصفهانی این معنا محقق نمی‌شود، این را نیز قبول داریم. یعنی با این دو موضع از سخنان صاحب منتقی الاصول موافقیم. مثلا محقق خراسانی گفتند: مجعول در باب امارات معذرت و منجزیت است، حال آیا معذرت و منجزیت می‌تواند مصحح انتساب مودای اماره به خداوند باشد؟ قطعا این از آن قابل استفاده نیست. منجزیت و معذرت گفتیم یک حکم عقلی است. یعنی اگر موافقت کردی با حکم خدا، شما پاداش داری، اگر مخالفت کردی معصیت کار محسوب می‌شود و اگر هم به هر دلیلی خلاف واقع بود، عذر برای شما درست می‌کند در صورت اصابت به واقع آن حکم را قطعی می‌کند و موافقت و مخالفت آن ثواب و عقاب دارد و در صورت عدم اصابت نیز عذر درست می‌کند. این معنای معذرت و منجزیت است. اما اینکه مودای اماره را بتوان به شارع و خداوند نسبت داد، این را نمی‌توانیم از معذرت و منجزیت استخراج کنیم.

یا اینکه محقق نایینی فرمودند حجیت به معنای طریقت یا تتمیم طریقت است و شارع این را جعل کرده است، این نیز (با صرف نظر از اشکالی که دارد) نمی‌تواند این دو ثمره و دو اثر را محقق کند. جعل طریقت، چه ربطی دارد به اینکه ما بتوانیم مودای اماره به خدا نسبت دهیم یا مثلا مودای اماره را به داعی امر الهی اتیان کنیم؟

آنچه که محقق اصفهانی فرمودند یعنی مجعول ما یصح الاحتجاج به است نیز نمی‌توان این دو ثمره و اثر را از حجیت به آن معنا انتظار داشته باشیم.

لکن ما با نظر بعضی از بزرگان که از مسلمات و قطعیات خواستند استفاده کنند و بگویند قطعا اینجا حق با شیخ انصاری است، موافق نیستیم. اینکه علماء این را گفتند و از مسلمات است، درست است و اینکه نظریات آن سه بزرگوار تأمین کننده این مقصود نیست، درست است ولی اینکه گمان کنید که تأمین آن دو مقصود و دو هدف و اثر، تنها با احتمال چهارم یعنی نظریه شیخ انصاری ممکن است این را قبول نداریم. چون با احتمال پنجم نیز این هدف قابل تأمین است. همین که این ثابت شود، نتیجه‌ای که بعضی از بزرگان می‌خواهد از این دلیل و بیان بگیرد مخدوش می‌شود.

سوال:

استاد: صرف نظر از احتمال پنجم، در باب امارات فرض این است که چیزی جعل شده است، چه جعل شده است؟ معنا ندارد که خودش جعل شده باشد. محقق خراسانی می‌گوید خبر واحد معتبر و حجت است یعنی معذر و منجز است، محقق نایینی می‌گوید طریق الی الواقع است، یعنی شارع این را طریق به سوی واقع قرار داد، ... ما نظرم این است، ما نظرات آنها را می‌گوییم، آنها این را می‌گویند، ما می‌گوییم مجعول این نیست، ما همه این احتمالات را رد کردیم، ما احتمال پنجم که الان مویدش را ذکر می‌کنم آن را تقویت می‌کنیم.

حال می‌گوییم آیا اینکه قیام اماره مصحح انتساب مودای اماره به خداوند و مصحح اتیان به مودای اماره به داعی امر است، این فقط با احتمال چهارم قابل تحقق است؟ خیر. ما این را نفی نمی‌کنیم که در احتمال چهارم این دو محقق می‌شود اما بنا بر احتمال پنجم نیز تحقق این دو هدف و دو نتیجه ممکن است.

احتمال پنجم این است که آنچه که در باب امارات جعل شده است یک راه تازه‌ای غیر از روش و سیره عقلاء نیست. شارع همان روش و سیره عقلاء در مورد امارات را امضاء کرده است. پس به یک معنا اصلاً مجعول نیست چون چیزی را تأسیس نکرده است، به یک معنا مجعول است زیرا امضاء کرده است و بالاخره امضاء خودش نوعی جعل است منتهی جعل با واسطه و غیر مستقیم.

اگر این را گفتیم که شارع همین که بین مردم رواج دارد را امضاء کرده است، وقتی خبر زراره قائم می‌شود بر وجوب نماز جمعه، شارع نیز این را امضاء کرده است که به خبر ثقه عمل بکن؛ می‌توانیم مفاد این خبر را به خدا نسبت می‌دهیم، وقتی زراره می‌گوید نماز جمعه واجب است و ما هم به خاطر اینکه شارع این روش عقلاء را در عمل به خبر ثقه امضاء کرده است می‌توانیم مضمون قول زراره را به خدا نسبت دهیم، همان طور که می‌توانیم بگوییم این عمل را به داعی امر الهی به جا می‌آوریم.

بنابراین بر خلاف نظر برخی از بزرگان که احتمال چهارم را متعین دانستند، ما می‌گوییم احتمال چهارم اینجا متعین نیست و احتمال پنجم نیز اینجا وجود دارد.

پس دلیل احتمال چهارم منتفی می‌شود.

تمام پایه استدلال بعضی از بزرگان برای ترجیح نظر شیخ انصاری یعنی احتمال چهارم این بود که این تنها راه است و طبق احتمالات دیگر چنین راهی وجود ندارد که ما این دو اثر را مشاهده کنیم. اگر ما توانستیم یک راهی ارائه دهیم که متعین نباشد تأمین این هدف در آن راهی که شیخ انصاری گفته است، اساس استدلال منهدم می‌شود زیرا پایه استدلال بر این است که این تنها راه این است و الا اگر راه دیگری هم محتمل بود تازه باید بیابند ترجیح آن را ثابت کنند و هیچ مرجحی برای احتمال شیخ انصاری نیست. نمی‌توانیم مرجحی ثابت کنیم، بله فوقش این است که این احتمال وجود دارد، بسیار خوب، اما آیا این متعین است؟ این منوط به وجود مرجح است و چون مرجح نیست اصل این حرف نیز منهدم می‌شود.

سوال:

استاد: آن اثر عقلی است... اگر یادتان باشد گفتیم امام خمینی می‌فرماید ما در باب امارات مجعول نداریم، شارع چیزی را جعل نکرده و تنها کاری که کرده این است که از این سیره ردع نکرده است، ما گفتیم همین ردع نکردن و امضاء کردن خودش یک جعل است، بله جعل مستقیم نیست جعل غیر مستقیم است. پس باید بگوییم مجعول است. آنچه که حالا مجعول است چیست؟ آن چیزی که بین عقلاء رواج دارد. طبق این احتمال و معنا که ما هم این را قبول کردیم (در مباحث حکم شرعی نیز دقیقاً همین را گفتیم و در آن کتاب سه جلدی نیز چاپ شده است) به یک معنا امارات اصلاً مجعول نیستند و به یک معنا هستند همان مسئله تأسیس و امضاء که گفتیم. اگر این معنا در این احتمال هم قابل تحقق است، دیگر آن دلیلی که برای احتمال چهارم ذکر شده بود منهدم می‌شود. زیرا ایشان از راه تعین احتمال چهارم می‌خواست آن را اثبات کند، در حالیکه تعین ندارد و هیچ مرجحی وجود ندارد، ایشان می‌گوید این دو اثر طبق این احتمال فقط محقق می‌شود، ما می‌گوییم خیر، این دو اثر طبق احتمال پنجم نیز قابل تحقق است.

پس احتمال چهارم نیز منتفی می‌شود.

دلیل احتمال پنجم (نظر برگزیده)

اگر خاطرتان باشد قبلا هم دلیل این احتمال را گفتیم (در تبیین احتمال دوم که محقق نایینی بیان کردند، این دلیل را گفتیم) و آن اینکه یا همه اغلب علماء معتقدند که امارات امور امضایی هستند نه تأسیسی، سراغ یک یک امارات هم که می‌روید، مثل حجیت ظواهر و حجیت خبر ثقه، ظواهر کتاب، ظواهر روایات مهمترین دلیلشان سیره عقلاء است که شارع از آن منع نکرده است. وقتی سیره عقلاء مهمترین دلیل اینهاست این نشان می‌دهد که امارات نوعا امور امضایی هستند، یعنی چیزهایی هستند که بین مردم رواج دارند و شارع نیز آن را تأیید و امضاء کرده است و یا حداقل منع نکرده است.

پس به طور کلی شارع در باب امارات یک راهی جدا از راه عرف، طریقی مستقل از طریق عرف جعل نکرده است، بله یک جایی ممکن است نسبت به بعضی از جزئیات سیره و روش عقلاء یک ملاحظاتی داشته باشد ولی کلیت آن بر همین پایه استوار است، اگر اینچنین است، معنایش این است که شارع جعل جداگانه و مستقلی ندارد.

آنچه محقق نایینی گفت حکایت از جعل مستقیم دارد، می‌گوید شارع تتمیم طریقت و کشف را جعل کرده است که گفتیم اصلا ممکن نیست، محقق خراسانی گفت شارع منجزیت و معذرت را جعل کرده است، گفتیم این نیز مقدور نیست زیرا این اصلا یک اثر عقلی است و قابل جعل نیست و آن سخن محقق اصفهانی را نیز عرض کردیم که چه مشکلاتی داشت.

حال اگر قبول کردیم امارات امور امضایی هستند و همگی در بین عقلاء جریان دارند، پس اینکه اصلا پای جعل مستقل و مستقیم و جدید به میان بیاید کنار می‌رود. اگر ما این را در نظر بگیریم تنها وجهی که اینجا می‌تواند پذیرفته شود همین احتمال پنجم است یعنی اکثر امارات اموری عقلایی هستند و به همین جهت مورد امضاء واقع شدند پس مفادشان هم همین است و شارع جعل مستقلی ندارد و آنچه بین عقلاء رواج دارد را امضاء کرده است.

سوال:

استاد: عقلاء به چه ملاک عمل می‌کنند به اینها؟ مثلا از باب وثاقت و اطمینان یا مثلا عقلاء می‌گویند ما در بین این روش‌ها و طرقتی که به آنها برای زندگی نیاز داریم، آن چیزی که اغلب مطابقتا الی الواقع است خبر ثقه است، اگر انسان ثقه‌ای یک خبری بیاورد حرفش قابل قبول است، یک اطمینان عرفی برای انسان می‌شود و به آن اخذ می‌کنند؛ حال اگر یک احتمال خلافی هم باشد، به آن احتمال خلاف توجه نمی‌کنند، زیرا اگر دائما بخواهند بروند دنبال علم و یقین یا کم پیش می‌آید و اصلا زندگی مختل می‌شود، اینکه بخواهند به حرف هر کسی عمل کنند، این نیز باعث هرج و مرج می‌شود و خیلی بی ضابطه می‌شود و خیلی در آن خلاف واقع پیش می‌آید، لذا می‌گویند علی رغم وجود آن احتمال خلاف به همین مقدار اخذ می‌کنیم و آن را معتبر می‌دانند زیرا اگر معتبر ندانند خسارتش خیلی بیشتر است. بالاخره یک عده می‌گویند از باب اطمینان و یک عده از باب اغلب مطابقتا للواقع و امثال اینها که هر کدام یک وجهی برای آن ذکر می‌کنند.

بحث جلسه آینده

تا اینجا این بحث را تمام کردیم و انشاء الله از جلسه بعد بحث ظواهر را شروع می‌کنیم.

«والحمد لله رب العالمین»